

KUTATÁS A LONDONI FREUD MUSEUM LEVÉLTÁRÁBAN

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézetének keretein belül működő Gazdaság- és Társadalomtörténet Tanszék tudományos munkatársa vagyok, történész-pszichológus. 2016 augusztusára–szeptemberére pályáztam Klebelsberg Kuno kutatói ösztöndíjat Londonba, amelyet végül 2017 májusára, egy hónapos időtartamra nyertem el.

A Külgazdasági és Külügyminisztérium Klebelsberg-ösztöndíjával alapvetően hungarika-kutatásokat támogatnak, és erről nem csupán a pályázónak szükséges nyilatkoznia – t. i. hogy valóban hungarikáról van szó –, hanem a beadásra szánt munkaterv alapján az illetékes magyar közgyűjteménynek, vagyis a Magyar Nemzeti Levéltárnak, az Országos Széchényi Könyvtárnak vagy a Magyar Nemzeti Múzeumnak is írásba kell adnia a véleményét.*

„*A magyar pszichoanalitikus örökség feltárása Londonban*” volt kutatásom munkacíme. Ennek keretein belül elsődlegesen a magyar vagy magyar származású pszichoanalitikusok londoni, a Freud Museumban őrzött anyagainak (kéziratok, levelek stb.) feltárását terveztem. A pszichoanalízis az Osztrák–Magyar Monarchiában született, jeles képviselői között számos magyar orvost, illetve egyéb alapképzettségű analitikust találunk. Közülük is kiemelkedő jelentőségű dr. Ferenczi Sándor munkássága. Tevékenysége nemzetközi szinten is nagy érdeklődésre tart számot – ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a londoni Freud Museum igen nagy eredménynek tartja, hogy néhány évvel ezelőtt megszerezte Ferenczi anyagainak egy részét. Ebben a *corpusban* – és a Freud Museum egyéb fondjaiban – nem csupán a Ferenczitől és levelezőpartnereitől származó források találhatók, de későbbi magyar származású analitikusok iratai is, természetesen főként az emigrációba kényszerülők. Ezt az anyagot kívántam tehát feltérképezni, ezeket lehetőség szerint kiegészítettem volna *oral history*-anyagokkal, az 1956-os forradalmat követő időszakban kivándorolt pszichoanalitikusokkal készített interjúkkal. A kutatás hasznát a következőkben láttam: a magyar pszichoanalitikus örökség londoni számbavétele, Ferenczi Sándor és köre anyagainak a hazai és nemzetközi közvélemény számára hozzáférhetővé tétele, 1956 hatásának elemzése a magyar pszichoanalitikus közösségre és a brit emigrációra nézve.

Mivel a megpályázott 2 hónap helyett csak 1 hónapra kaptam ösztöndíjat, a munkatervet jelentős mértékben módosítanom kellett. „*Az írott forrásokat lehetőség szerint kiegészíteném oral history-anyagokkal*” – írtam a pályázatra leadott tervezetben. A kényszerűségből megfelezett kutatási idő azzal járt, hogy az *oral history*-anyagokat egyszerűen nem volt lehetőségem gyűjteni.

* A tanulmány az NKFIH 2016. PD_121103. sz. projektjének támogatásával valósult meg.

Kutatómunkámat tehát legnagyobbbrészt a londoni Freud Museumban folytatam, melyet a pszichoanalízis „atyjának” egykori kertvárosi (hampsteadi) házából alakítottak át múzeummá. A család 1938-ban, Bécs náci megszállása után költözött Londonba, és a ház egészen 1982-ig, Freud legfiatalabb lányának, Annának a haláláig volt a tulajdonukban. Azóta múzeumként működik (az alapítás hivatalos dátuma: 1986). Alapvetően tehát Sigmund Freud és a gyermekanalitikus Anna személyes tárgyai képezik a múzeum anyagának alapját. Természetesen ezek bizonyos szempontból jóval többet jelentenek egyszerű személyes tárgynál, és most nem elsősorban arra kell gondolni, hogy impozáns a könyvtár, az egyiptomi és görög tárgyak gyűjteményét pedig bizonyára bármely, ókorral foglalkozó múzeum szívesen fogadná. Vagyis Sigmund Freud személyes tárgyai korántsem tekinthetők átlagosnak, bár jól árulkodnak a 19–20. század fordulóján, a 20. század első felében élő bécsi nagypolgár széles körű műveltségéről. A tárgyi anyag azonban ennél is sokkal többet jelez és jelent. Freudnak a pszichoanalízis történetéhez szorosan kötődő íróasztala, fotelje, de legfőképpen a keleti szőnyegekkel körülvett díványa – ahol a tulajdonképpeni kezelés zajlott: a páciens itt feküdt, itt indulhattak el a szabad asszociációi, amelyeket a „Mester” a dívány mögött ülve hallgatott és értelmezett – szimbolikus jelentőséggel bírnak az analitikusok, az analízist kutatók és tulajdonképpen bárki számára, akit érdekel a pszichoanalízis elmélete és módszere. A helyi muzeológusok elmondása szerint olykor katartikusnak tűnő jelenetek zajlanak le a kiállítóterben, a pszichoanalízishez személyes élménnyel kapcsolódók közül többen könnyekben törtek ki a nevezetes díványt megpillantva (természetesen a kéziratok források látványa kevésbé hívja elő az érzelmi kitöréseket).

Az intézmény Sigmund Freud és lánya, Anna személyes tárgyain, könyvtárán kívül az említettek írásos örökségét is őrzi, vagyis jelentősnek mondható levéltári anyaggal rendelkezik. A pszichoanalízis magyarországi úttörőjének, Ferenczi Sándornak a kéziratai – legalábbis azok egy része – 2013-ban kerültek az intézménybe az addigi kezelő, Judith Dupont pszichoanalitikus ajándékaként.

A fő profil mégsem a kutatók, hanem a múzeumi látogatók fogadása, vezetése – és a „genius loci” megőrzése. A Freud Museum iskolai, egyetemi csoportok oktatását, turistacsoportok vezetését vállalja, különböző – a pszichoanalízishez nem minden esetben kötődő – kiállításoknak, konferenciáknak ad otthont, de a hangulatos kerthelyiséggel rendelkező villa személyes célokra is bérelhető. Az intézmény rendkívül jó márkánév, „húzónev”, ebből adódóan nem csupán a freudos ajándéktárgyakért, de az önkéntesség lehetőségéért is tódulnak a látogatók: a múzeumbárátok igazi közösséget alkotnak, láthatóan megbecsülik őket az állandó munkatársak. Természetesen a gyűjtemény egyszerű látogatóit, kutatóit is örömmel fogadják, és mindent megtesznek azért, hogy a lehető legteljesebb képet nyerjenek a menekült Freud világról, arról a légkörről, ami a pszichoanalízis atyját körülvette. A kiállított tárgyak elrendezése egyszerre figyelemfelkeltő és hiteles, a „moziszobában” a 20. század első felének Bécsét bemutató ismeretterjesztő film magával ragadó, a gondozott kertecske padjai csendes elmélkedésre hívnak – de arra is, hogy a

barátok jól érezhessék magukat egymás társaságában (néha a látogatók csupán ebédjüket elfogyasztani is betérnek a kis ligetbe).

A tudományos kutató számos segítséget kap munkájához: a gyűjtemény legnagyobb része megfelelően rendezett és feltárt anyag, nem kérnek kutatóhelyi támogató nyilatkozatot, a fényképezés megengedett és ingyenes, a kutatási céllal érkezőnek múzeumi belépőjegyet sem kell vásárolnia (és néha kávéval is megkínálják). A családiasság mindenképpen jellemző: a kért anyagról levéltári kéréslapot sem kell kitölteni, elég a jelzetet közölni a referenssel, és az vagy azonnal, vagy a következő kutatási napra szállítja, ami azt jelenti, hogy a nagy munkaterem közepét elfoglaló négyszemélyes asztalra teszi. Az asztal körül, a fal mentén pedig végig a személyzet munkaállomásai foglalnak helyet. Amilyen mértékben előny ez a családias légkör, éppannyira hátrányt is jelent. Nevezetesen: az intézmény arra van berendezkedve, hogy a kutató egy vagy két napot töltsön az említett íróasztal mellett, tulajdonképpen addig, amíg lefényképezi az őt érdeklő dokumentumot vagy tárgyat – a folyamatos kutatói jöves-menés, vagy akár több kutató együttes fogadása nem vállalható számukra, hiszen a tényleges intézményi háttérmunka is jelentős részben ebben a helyiségben folyik. Természetesen rendelkeztem befogadó nyilatkozattal az ösztöndíj időtartamára – hiszen ez volt a pályázat leadásának feltétele –, azonban mégis meglepetéssel fogadták, hogy én nap nap után valóban szeretnék bejárni a gyűjteménybe, és tényleg az összes magyar vonatkozású anyagot szeretném átnézni. Az egyhónapos időtartam alatt két alkalommal kértem arra, hogy most néhány napig ne menjek be, mert egy másik kutató jelentkezett fényképezésre, és nem lesz szabad a kutatói asztal, illetve mert éppen végstádiumba ért egy rendezvény megszervezése, és az összes munkatárs ezzel foglalkozik. Ez tehát hátráltatta a munkát, ám a referens volt olyan kedves, hogy az egyik dokumentumot digitalizált formában (ami egyébként a külsősök számára nem hozzáférhető) a rendelkezésemre bocsátotta, hogy a megfelelő ütemben tudjak haladni.

A Ferenczi-anyag a gyűjtemény külön kezelt része, bár ez az elkülönítés inkább formális, tulajdonképpen egyetlen fondról van szó. Az anyag német, magyar és angol nyelvű, és nem túl régen került az intézményhez, talán ebből adódóan sem kellően rendezett (az intézményben magyarul senki sem beszél, de németül is kevesen): a középszintű rendezés ugyan megtörtént, de a darabszintű még várta magára. Ami különösnek tűnt számomra: az egy állagon, sőt egy sorozaton belüli anyagok sem azonos dobozban foglalnak helyet, az iratok összetartozásánál sokkal fontosabbnak mutatkozott a méret az egy dobozba kerülésnél (vagyis különféle méretű levéltári dobozokat használnak, amelyek egyébként kitűnő minőségűek, állagmegőrzésre jól alkalmazhatók). A Ferenczi-fond eredeti és fénymásolt anyagokat egyaránt tartalmaz, ezek nincsenek egymástól elkülönítve. Fényképek, recepttömbre írott feljegyzések, karikatúrák, anyakönyvi kivonatok másolatai, könyvek is szerepelnek a levelek, egyéb kéziratok mellett. Az anyag nem csupán formai, de tartalmi szempontból is igen vegyes: egy része közismert, magyar nyelven is kiadott (például a Freud–Ferenczi levelezés vagy a *Klinikai napló*), más

részének létezése ismert ugyan a kutatók számára, de a kiadása nem történt meg (pl. Ferenczi versei későbbi feleségéhez), és vannak olyan kéziratok is, melyekről eddig nem volt tudomásunk.

A többi magyar vonatkozású dokumentum a fő gyűjteményrészhez tartozik, sajnos ez igen csekély mennyiség.

A Freud Museum mellett a Brit Nemzeti Könyvtárba (*British Library*, 96 Euston Road London, NW1 2DB) is több alkalommal ellátogattam. A különben impozáns méretű és felszereltségű, rendkívüli mértékben felhasználóbarát könyvtárban sajnos nem találtam a témám szempontjából lényeges kéziratokat, csak kiegészítő információkat szereztem a magyar származású pszichoanalitikusokról, illetve a Freud Museumhoz kapcsolódó publikációkról, forrásközlésekről.

A londoni *Archives of the British Psychoanalytical Society* (112a Shirland Road London W9 2BT) magyar vonatkozású anyagairól is képet nyerhettem. A British Psychoanalytical Society természetesen nem történeti, hanem pszichoterápiás szakmai szervezet, bár lényeges tevékenységüknek tartják a pszichoanalitikus örökség dokumentumainak megőrzését: többek között Ernest Jones- és Bálint Mihály-kéziratokkal is rendelkeznek, vagyis a Társaság – egyben az egyetemes pszichoanalízis – nevezetes képviselőinek dokumentumaival.

A gyűjteményben *online* katalógus segítségével kereshetünk, ami ugyan nagy segítség, de fontos tudni, hogy a kutatók számára csak rendkívül korlátozottan, szigorú keretek között hozzáférhető az archívum. Egy levéltáros és egy tiszteletbeli gyűjteményes dolgozik az intézményben, ám kutatószolgálat tulajdonképpen nincs, pontosabban csak előzetes időpont- és témaegyeztetés után lehetséges a látogatás. Ennek elég komoly anyagi vonzata is van: a napi belépőjegy 12 font (éves belépő 150 font); a dokumentumokat csak a személyzet fényképezheti, szkennelheti (25 penny/A4-es oldal, illetve 7 font/A4-es oldal + 1,5 font/CD).

Annyit kiderítettem a katalógusból, hogy bizonyos magyar vonatkozású anyagok fellelhetők a gyűjteményben, nevezetesen a diktatúrák elől menekülő pszichoanalitikusok megsegítését célzó *Ernest Jones Rehabilitation Fund Hungarian Action*-fondjában (P33-B). Különösen érdekesnek tűntek a P33-B-06: *Correspondence with Kata Levy, regarding relief parcels sent to Hungary*, és a P33-B-07: *Grants – Correspondence regarding grants made during this period, to Ivan Fónagy, Dr & Mrs (Kata) Levy and Lilla Veszy-Wagner* csomók. Az említett anyagokról végül mégsem kértem másolatot, mivel megtudtam, hogy egy magyar kutató, Dr. Mészáros Judit pszichoanalitikus már megkapta az említett iratokat digitalizált formában, és kérésemre rendelkezésemre is bocsátotta azokat – ezzel egy kutatási együttműködés vette kezdetét közöttünk.

Összességében igen sokat nyertem az úttal, nagyon hálás vagyok a lehetőségért. A kutatóknak a legmelegebben ajánlom, hogy pályázzanak a hungarika-kutatást támogató ösztöndíjakra.

Melléklet

A Freud Museumban átnézett anyagok listája

FER: Papers of Sándor Ferenczi

FER/1: Correspondence between Sándor Ferenczi and Sigmund Freud (1908–1933)

FER/1/1: Correspondence 1908 (1908 January 18 – December 15)

FER/1/2: Correspondence 1909 (1909 January 1 – December 28)

FER/1/3: Correspondence 1910 (1910 January 1 – December 31)

FER/1/4: Correspondence 1911 (1911 January 3 – December 30)

FER/1/5: Correspondence 1912 (1912 January 1 – December 30)

FER/1/6: Correspondence 1913 (1913 January 3 – December 21)

FER/1/7: Correspondence 1914 (1914 January 3 – December 31)

FER/1/8: Correspondence 1915 (1915 January 1– December 31)

FER/1/9: Correspondence 1916 (1916 January 3 – December 28)

FER/1/10: Correspondence 1917 (1917 January 1 – December 27)

FER/1/11: Correspondence 1918 (1918 January 15 – December 26)

FER/1/12: Correspondence 1919 (1919 January 1 – December 18)

FER/1/13: Correspondence 1920 (1920 January 1 – December 25)

FER/1/14: Correspondence 1921 (1921 January 6 – December 26)

FER/1/15: Correspondence 1922 (1922 January 25 – December 24)

FER/1/16: Correspondence 1923 (1923 January 22 – December 20)

FER/1/17: Correspondence 1924 (1924 January 20 – December 25)

FER/1/18: Correspondence 1925 (1925 January 7 – December 30)

FER/1/19: Correspondence 1926 (1926 January 3 – December 13)

FER/1/20: Correspondence 1927 (1927 January 2 – December 20)

FER/1/21: Correspondence 1928 (1928 January 1 – December 5)

FER/1/22: Correspondence 1929 (1929 January 2 – December 31)

FER/1/23: Correspondence 1930 (1930 January 5 – November 30)

FER/1/24: Correspondence 1931 (1931 February 20 – December 27)

FER/1/25: Correspondence 1932 (1932 January 24 – December 14)

FER/1/26: Correspondence 1933 (1933 January 10 – May 4)

FER/2: Correspondence between Sándor Ferenczi and colleagues (other than Sigmund F... (1899 – 1933)

FER/2/1: Letters from Dr Spitzer to Sándor Ferenczi (1899 November 16–27)

FER/2/2: Letters from Carl Jung to Sándor Ferenczi (1907 October 1 – 1914 April 20)

FER/2/3: Correspondence between Sándor Ferenczi and James J. Putnam (1909 October 22 – 1914 June 19)

- FER/2/4: Letters from Emma Jung to Sándor Ferenczi (1910 October 30–31)
- FER/2/5: Letter from Sándor Radó to Sándor Ferenczi (1911 July 23)
- FER/2/6: Letter from Karl Krall to an unknown recipient (1912 June 22)
- FER/2/7: Letters from Alphonse Maeder to Sándor Ferenczi (1913 April 30 – May 30)
- FER/2/8: Letters from Lou Andreas-Salomé to Sándor Ferenczi (1913 September 25, nd)
- FER/2/9: Letter from Karl Abraham to Sándor Ferenczi (1914 June 16)
- FER/2/10: Correspondence between Sándor Ferenczi and Ernest Jones (1914 July 26 – 1933 March 22)
- FER/2/11: Circulars from Sándor Ferenczi to members of the ‘Secret Committee’ (1920 September 20 – 1933 April 9)
- FER/2/12: Letters from Sándor and Gizella Ferenczi to Vilma Kovács (1921 July 21 – 1931 October 10)
- FER/2/13: Letter from Sándor Ferenczi to Stefan Hollós (1921 August 28)
- FER/2/14: Letter from Robert Berény to Sándor Ferenczi (1925 July)
- FER/3: Correspondence between people other than Sándor Ferenczi (1909–1940)
- FER/3/1: Letters and papers of Sigmund Freud (1909 August 2 – 1939 April 28)
- FER/3/2: Letters from Otto Rank to Sigmund Freud (1911 April 20 – 1926 May 23)
- FER/3/3: Letters from Géza Róheim to Vilma Kovács (1929 January 3 – 1931 February 15)
- FER/3/4: Letters from Anna Freud to Vilma Kovács (1937 May 13 – 1940 January 13)
- FER/4: Professional papers (1820–1933)
- FER/4/1: Pre-analytic articles by Sándor Ferenczi (1899 – 1929 December 29)
- FER/4/2: ‘Über Infantile Sexualtheorien’ by Sigmund Freud (1908 December)
- FER/4/3: Manuscripts of ‘Psychoanalyse und Paedagogik’ by Sándor Ferenczi (1908, nd)
- FER/4/4: ‘Weiteres zur Homosexualität’ by Sándor Ferenczi (1909)
- FER/4/5: ‘Ancient Pagan and Modern Christian Symbolism’ by Thomas Inman (1820)
- FER/4/6: Case notes of Mr Békés (1910 October 6)
- FER/4/7: Notebook belonging to Sándor Ferenczi (c1910)
- FER/4/8: Publication papers (1913–1922)
- FER/4/9: ‘Introjektion und Übertragung’ by Sándor Ferenczi (1910)
- FER/4/10: ‘Hysterie und Pathoneurosen’ by Sándor Ferenczi (1919)
- FER/4/11: Papers related to Sándor Ferenczi’s appointment as university professor (1919 January 28 – 1920 October)
- FER/4/12: Two manuscripts by Sándor Ferenczi (nd [c1920])
- FER/4/13: Theoretical notes by Sándor Ferenczi (1920)
- FER/4/14: ‘Zur Psychoanalyse der Paralytischen Geistesstörung’ by Stefan Hollós and S... (nd [c1921])

- FER/4/15: Manuscripts of 'Present-day Problems in Psychoanalysis' by Sándor Ferenczi (1926)
- FER/4/16: 'Psychoanalytische Betrachtungen über Sekundäre und Tertiäre Geschlechtsunt... (1927–1930)
- FER/4/17: Letters and documents related to a 1928 conference in Madrid (1928)
- FER/4/18: Berliner Psychoanalytisches Institut lecture programme (1928–1929)
- FER/4/19: Notes and drawings (nd [1920–1933])
- FER/4/20: Notes and fragments (1930–1932)
- FER/4/21: Sándor Ferenczi's clinical diary (1932 January 7 – 1932 October 2)
- FER/4/22: Letter, visiting card and notes (1908 – c1921)
- FER/4/23: 'Zophia: Eine Psychoanalytische Traumstudie' (c1910)
- FER/4/24: 'Einfluss angenehmer Empfindungen auf die Atmungsorgane' by Sándor Ferenczi (1897)
- FER/5: Personal and family papers (1890–1967)
- FER/5/1: Papers related to Sándor Ferenczi's parents and siblings (1920 December 16 – 1967 November 24)
- FER/5/2: Papers related to Sándor and Gizella Ferenczi (1929 – 1949 March 21)
- FER/5/3: Papers related to Elma Laurvik and Magda Ferenczi (1919 February 10 – 1957 August)
- FER/5/4: Sándor Ferenczi's love poems to Gizella Ferenczi (nd [c1900])
- FER/5/5: Recollections of Sándor Ferenczi by members of the Ferenczi family (1967 – 1969 October 8)
- FER/6: Photographs (nd [c1890 – c1976])
- FER/6/1: Reproductions of photographs and paintings (nd [c1890 – c1976])
- FER/7: Posthumous papers and publications (c1933–1991)
- FER/7/1: Papers related to Sándor Ferenczi's literary estate (1933–1985)
- FER/7/1/1: Papers related to the preparation of Sándor Ferenczi's works for publicatio... (1936 February 16 – 1985 January 29)
- FER/7/1/2: Correspondence between Michael Balint and Elma Laurvik (1955 January 23 – 1969 June 2)
- FER/7/1/3: Papers related to the preparation of the Freud-Ferenczi correspondence for ... (nd [1933–1970])
- FER/7/1/4: Correspondence about the damage of volumes III and IV of Ferenczi's 'Bauste... (1960 October 24–1962 May 16)
- FER/7/2: Secondary publications related to Sándor Ferenczi (1966–1991)
- FER/7/2/1: '65 Caricatures de Quelques Ancêtres de la Psychanalyse' by Robert Bereny a... (nd [c1981])
- FER/7/2/2: 'Sándor Ferenczi: Pioneer of Pioneers, 1873–1933' by Sandor Lorand (1966)
- FER/7/2/3: 'Sándor Ferenczi's Technical Experiments' by Michael Balint (1967)
- FER/7/2/4: 'Mes Adieux de la Maison Jaune' by István Hollós (1986)
- AF: *Papers of Anna Freud*

- AF/03/02/029 Letter from Anna Freud to Lou Andreas-Salomé (1 Jan. 1926)
AF/03/02/035 Letter from Anna Freud to Lou Andreas-Salomé (19 August 1926)
AF/03/02/037 Letter from Anna Freud to Lou Andreas-Salomé (29 November 1926)
AF/03/02/073 Letter from Anna Freud to Lou Andreas-Salomé (29 November 1931)
AF/03/03/112 Letter from Dorothy Burlingham to Anna Freud (7 Febr. 1940)
AF/03/06/025 Balint, Michael: Condolence letter following the death of Sigmund Freud (24 September 1939)

BARBARA PAPP

RESEARCH IN THE ARCHIVES OF THE FREUD MUSEUM LONDON

The report describes a one-month long research in London. The research, titled „*Exploring the Hungarian Psychoanalytic Heritage in London*” was provided by the Kuno Klebelsberg Scholarship of the Ministry of Foreign Affairs and Trade. The main venue for the work was the Freud Museum London, which focus on the exhibitions and visitors, but its manuscript material is also significant. The Hungarian-related documents are mainly found in the collection of Sándor Ferenczi archive, which was entrusted to the museum in 2013. These documents are particularly important for both the Hungarian and the universal psychoanalysis-history, lifestyle and the history of mentality.